

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.134

ПРИНЦИПИ ПРАВА, ПРИНЦИПИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРИНЦИПИ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

В. Косович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: kosovych_v@ukr.net*

З'ясовано наявність взаємозв'язку між трьома суміжними правовими явищами: принципами права, принципами правотворчості та принципами, які закріплені у нормативно-правових актах. Встановлено, що попри певні формальні відмінності між переліченими принципами, між ними існує змістовна близькість. Єдність ідейної основи принципів права, правотворчості та нормативно-правових актів стає підставою для наявності сталого логічного взаємозв'язку між ними та передумовою для формування конструкції правового принципу у юридичному регулюванні суспільних відносин. Звернуто увагу, що у запропонованій зв'язці принципів права визначальне значення належить основоположним принципам права; водночас їх імплементація у праворегулятивну реальність відбувається за допомогою принципів правотворчості та принципів, що зафіксовані у нормативно-правових актах.

Ключові слова: принципи права, принципи правотворчості, принципи у нормативно-правових актах, юридичне регулювання суспільних відносин.

Серед тенденцій розвитку вітчизняної правової системи – зростання праворегулятивної значущості принципів права. Ілюстрацією цього може слугувати частина 6 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 року № 4651-VI, відповідно до якої у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовують загальні засади кримінального провадження. Активна імплементація доктринальних положень щодо принципів права у юридичну практику спонукає до з'ясування особливостей цього процесу й надає актуальності обраній темі дослідження.

Принципи права досліджували такі українські та зарубіжні вчені, як М. Воппенко, Р. Іванов, Є. Скуро, С. Погребняк, А. Федорченко, С. Фролов, Т. Фулей та інші. Можливості використання принципів права як засобів нормопроектної техніки ми уже аналізували в одній із попередніх публікацій. Попри те, видається за доцільне додатково вивчити взаємозв'язок принципів права, принципів правотворчості та принципів, закріплених у нормативно-правових актах.

З цією метою вважаємо за необхідне:

- встановити формальну відповідність принципів права, принципів правотворчості та принципів, закріплених у нормативно-правових актах;
- визначити їх змістовну тотожність;
- з'ясувати наявні системні зв'язки між ними.

Поширені у загальній теорії права положення стосовно принципів права набули сьогодні аксіоматичного характеру. Зіставлення дефініцій понять «принцип

права», «принцип правотворчості» та «принцип, закріплений у нормативно-правових актах» ілюструє їх певну відмінність. Принципи права об'єктивного юридичного права – це керівні засади ідеї, які зумовлені об'єктивними закономірностями існування і розвитку людини й суспільства та визначають зміст і спрямованість юридичного регулювання [6, с. 121]. Принципи законотворчості можна визначити як основоположні ідеї, певні положення, що визначені юридичною наукою, які утворюють, вироблену та перевірену практикою, систему основних правил законотворчої діяльності [1, с. 95]. Принципи, закріплені у нормативно-правовому акті (фактично засоби нормопроектної техніки), – це зумовлені закономірностями суспільного буття керівні засади (ідеї), які закріплюють у нормативно-правовому акті з метою визначення змісту та основних напрямів його правового впливу на суспільні відносини. Певні розбіжності у визначенні цих понять об'єктивно обумовлені, оскільки вони позначають дещо різні правові явища: засади права у його загально-юридичному (широкому) розумінні, засади одного із різновидів юридичної діяльності, засади конкретного нормативного документа.

Певні відмінності можна простежити й у формальному переліку принципів права, правотворчості та нормативно-правових актів. С. Погребняк виокремлює такі основоположні принципи права, як справедливість, рівність, свобода, гуманізм, верховенство права та принципи, що забезпечують його дію (правової визначеності, пропорційності, добросовісності) [4]. Серед базових принципів правотворчості виділяють принципи гуманізму, законності, гласності, демократизму, додержання міжнародних стандартів, науковості, збереження національної самобутності, моральності, професіоналізму, колегіальності, політичного плюралізму та інші [1, с. 95–96]. Якщо взяти для прикладу базовий для приватного права Цивільний кодекс України, то ст. 3 цього нормативно-правового акта встановлює такі принципи цивільного права, як неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимість позбавлення права власності, справедливості, добросовісності, розумності та інші.

Тому постає питання щодо можливості та доцільності поєднання та пошуку взаємозв'язків цих різновидів правових принципів. На наше переконання, таке поєднання є необхідним з огляду на зазначені обставини:

- основне призначення принципів права, принципів правотворчості та принципів нормативно-правових актів забезпечення верховенства права у системі юридичного регулювання суспільних відносин та створення правового закону;
- окремі правові принципи властиві (навіть невід'ємні) усім компонентам правового буття сучасної держави, наприклад, принцип рівності;
- праву властива наступність і системність, що забезпечується саме універсальністю принципів права;
- тенденція до розширення ролі принципів права у юридичному впливі на суспільні явища спонукає до пошуку їхніх ідейних витоків та механізму трансформації у праворегулятивну практику, насамперед загальнолюдських (загально визнаних) принципів.

Формальні розбіжності у переліках принципів права, принципів правотворчості та принципів, закріплених у нормативно-правових актах, однак не означають їх загалом змістовну невідповідність. Близькість змістовної «начинки» цих принципів проявляється у трьох аспектах: у спільній ідеологічній спрямованості та єдності правових цінностей, закріплених у принципах права; у єдності форми та змісту окремих принципів; у певній тотожності понять, які окреслюють зміст принципів, позначених

різними термінами (своєрідна конвергенція змістовної складової при формальних розбіжностях). Найперше спільною визначальною ознакою характеризованих принципів є встановлення правових гарантій за безпечення природних прав людини через юридичне регулювання суспільних відносин.

Ілюстрацією другого може бути принцип законності, який стосується загальних принципів права [5, с. 113], принципів законотворчості [1, с. 95], принципів, що зафіксовані у нормативно-правових актах (наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України), і встановлює обов'язок суб'єктів права неухильно дотримуватися вимог юридичних норм у своїй праворегулятивній діяльності.

Змістова відповідність принципів права, правотворчості та нормативно-правових актів простежується через характеристику правових явищ, окреслених принципами, позначеними термінами «верховенство права» та «гуманізм». Науковці оперують ними по-різному, використовують той чи інший, або паралельно, як суміжні. Однак визначення змісту понять, позначених цими термінами, вказує на їх єдність, оскільки у них ідеться про необхідність пріоритету загально визначених невід'ємних прав та свобод людини і громадянина у сфері юридичного регулювання суспільних відносин. Професор П. Рабінович принцип гуманізації права розглядає, як поступове втілення в його норми загальнолюдських принципів права; розширення законодавчого закріплення основоположних прав людини; розширення сфери загальнодозволеного регулювання; піднесення рівня соціальної справедливості юридичного регулювання [6, с. 122]. Гуманізм, як принцип правотворчості передбачає закріплення й охорону у законах соціальних умов, необхідних для реалізації та захисту основних прав людини, прав народу (нації), усього людства, спрямованість законів на максимальне задоволення матеріальних та духовних потреб людини [1, с. 95]. Принцип гуманізму імплементується в одну із загальних засад кримінального провадження – верховенство права. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу кримінальне провадження відбувається з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людину, її права та свободи визнають найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Частина ж друга цієї статті, крім того, встановлює, що цей принцип застосовують з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. У зазначеному кодексі компоненти принципу гуманізму охоплюють також такі засади кримінального провадження, як «рівність перед законом і судом», «повага до людської гідності», «забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», «недоторканність житла та іншого володіння особи», «таємниця спілкування», «невтручання у приватне життя», «недоторканність права власності» тощо.

Така ситуація ставить питання про наявність між характеризованими принципами певної відповідності та системних зв'язків. Аналізуючи запропоновані науковцями класифікації принципів права, виявляєш, що залежно від місця у сфері правового регулювання (у широкому розумінні), принципи розмежовують на три групи. Перші пронизують право загалом (як природне так і позитивне), другі характерні для різних форм юридичної діяльності у людському соціумі (насамперед правовим формам виконання державою її функцій). Треті отримують своє нормативне закріплення у джерелах права з метою формування юридичних передумов реалізації на практиці. Окреслений поділ, як бачимо, фактично відображається у досліджуваних нами принципах права, правотворчості, нормативно-правових актів. Наявність логічних зв'язків між принципами основних сфер правового буття є підґрунтям для таких зв'язків між принципами права,

правотворчості, нормативно-правових актів. Основоположні принципи права (як визначальні) імплементовані у юридичні норми, після чого стають вихідною базою правотворчої, правореалізаційної, правозастосовної і таке інше діяльності.

Певною ілюстрацією цього може бути вищенаведений приклад із принципом гуманізму, однак звернемо увагу на принцип, що отримав сьогодні конституційно-правове визнання. Процеси правової інтеграції та глобалізації у сучасному суспільстві обумовлюють те, що науковці все частіше дискутують про такий принцип права, як інтернаціоналізація (адаптація до регіональних і світових правових стандартів) [6, с. 123]. З метою підтримки на національному рівні цей принцип (його можна вважати ще ознакою або тенденцією сучасного права) знайшов своє відображення у законодавстві України. Можемо згадати передусім ст. 9 Конституції України, Закон України від 18.03.2004 року № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», Закон України від 26.06.2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України», Закон України від 23.02.2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Нормативне визнання пріоритетності норм міжнародного права стало важливою передумовою для імплементації такого підходу у праворегулятивну, насамперед правотворчу діяльність. У низці методичних рекомендацій з питань нормопроекування принцип законотворчості «додержання міжнародних стандартів: відповідність положень закону міжнародним зобов'язанням України» [1, с. 95] утвердився через низку відповідних вимог, наприклад, під час розроблення законопроектів треба ураховувати: норми чинних міжнародних договорів України, які стосуються теми законопроєкту; положення Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами; основні положення законодавства ЄС, якщо предмет правового регулювання законопроєкту віднесено до пріоритетних сфер адаптації законодавства відповідно до Концепції адаптації або рішень Міжвідомчої координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС [2]. Навіть у ст. 7 «Основні принципи нормотворчої діяльності» Закону Республіки Білорусь від 10.01.2000 року № 361-3 «Про нормативні правові акти Республіки Беларусь» [3] ідеться про пріоритет загальноправових принципів міжнародного права. Отже, шляхом логічно послідовних операцій – визнання правовою спільнотою основних засад права, їх нормативного закріплення, реалізації у процесі творення джерел права – формується юридична конструкція, покликана забезпечити втілення правових цінностей та пріоритетів соціуму у правову реальність. Усі описані принципи взаємозалежні. Наявність загального визнання певної базової засади права, наприклад, моральності, до часу її юридичної формалізації щодо конкретних суспільних відносин, охоплених певною галуззю права (наприклад, кримінальним правом), чи щодо певної стадії правотворчого процесу (наприклад, у процесі експортування проєктів нормативно-правових актів), не дає підстав стверджувати про її реальність. Однак формування у правовій свідомості правників установки про важливість та необхідність утвердження такого принципу у правотворчості, а також формування його певного розуміння – крок до впровадження принципу моральності в юридичну практику. Саме так сьогодні, на нашу думку, відбувається формування правових законів. Отож можна констатувати наявність системних взаємозв'язків між принципами права, правотворчості, нормативно-правових актів, що спонукає до з'ясування їх ієрархічності за взаємною джерельною основою та здатністю впливати на суспільні відносини.

Визначальне місце, на наше переконання, має належати загальноновизнаним (основоположним) принципам, які окреслюють базові засади права в соціумі. Вони повинні бути джерелом принципів правотворчості та принципів, які закріплені у нормативно-правових актах. Наведемо приклад, оперуючи таким принципом сучасного права, як демократизація, що означає, насамперед, правове регулювання суспільних відносин відповідно до потреб та інтересів більшості суспільства. У цьому контексті окремі нормативно-правові України напевно важко вважати демократичними, зокрема Податковий кодекс України. Формування громадянського суспільства у сучасній державі тісно пов'язане із втіленням цього принципу у правотворчу практику. Принцип демократизму у нормотворчій діяльності сучасної держави є однією із форм реалізації народовладдя – участю соціуму у створенні загальнообов'язкових правил поведінки. Науковці звертають увагу на важливість взаємообміну між правотворцями, державними структурами та населенням на етапі підготовки проекту. Нарешті демократизму нормотворення сприяє залучення до експертування проектів нормативно-правових актів зацікавлених суб'єктів, представників громадськості, науковців та професіоналів, залучення громадян до проведення правового моніторингу тощо. Принцип демократизму знаходить своє вираження у нормативно-правових актах через їх соціалізацію та імплементацію принципу верховенства права. У цьому випадку знову проявляється ідеологічна близькість насамперед основоположних принципів права.

Стосовно співвідношення між принципами правотворчості та принципами нормативно-правових актів, можна говорити про певний своєрідний паритет, оскільки вони властиві, як зазначалося, дещо різним аспектам юридичної реальності – діяльності зі створення нормативно-правових актів та самим нормативно-правовим актам. Вочевидь це зумовлює певні відмінності у переліках принципів та здатність окремих принципів бути лише принципами правотворчості, а не нормативно-правових актів, і навпаки. Принцип науковості, який означає використання у процесі проектування нормативно-правових актів правил та прийомів (знань про них) нормотворчої техніки, не може бути зафіксованим у конкретному нормативно-правовому акті, так само як і принцип обов'язковості судових рішень (встановлений п. 7 ч. 1 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV) не може бути принципом правотворчості. Об'єднуючими для них є саме основоположні принципи «верховенства права», «законності», «рівності», «гласності» тощо. Окреслене ієрархічне співвідношення принципів права, правотворчості та нормативно-правових актів дає підстави пропонувати до проєктованого законодавства України про нормативно-правові акти низку новел, а саме:

– визначальною підставою для введення у текст проєкту нормативно-правового акта принципу права є його визнання основоположним принципом права;

– правотворчість як базова стадія юридичної діяльності має охоплювати дві групи принципів: основоположні та специфічні нормотворчі (зумовлені особливостями нормотворчої техніки та технології);

– нормативна інтерпретація принципів, які закріплені у нормативно-правових актах, має відбуватися відповідно до доктринального розуміння основоположних принципів права із урахуванням галузевої специфіки нормативно-правових актів;

– принципи права, принципи правотворчості та принципи, закріплені у нормативно-правових актах, можуть бути засобом подолання недоліків нормативно-правових актів та слугувати основою для інтерпретації юридичних норм.

Список використаної літератури

1. Копиленко О. Л., Богачова О. В., Богачов С. В. *Законознавство: навч. посібник*. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. 152 с.
2. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00.
3. О нормативных правовых актах Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь від 10.01.2000 р. № 361-З. URL: www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN...
4. Погребняк С. П. *Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія*. – Х.: Право, 2008. 240 с.
5. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. А. В. Малько. М.: Юрлитинформ, 2012. 592 с.
6. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник*. Вид. 10-те, доп. – Львів: Край, 2008. 224 с.

References

1. Kopilenko, O. L., Bogachova, O. V., Bogachov, S. V. (2011). *Zakonoznavstvo: navch. posib.* (2011). K.: Institut zakonodavstva Verhovnoyi Radi Ukrayini, 152 s.
2. *Metodichni rekomendatsiyi schodo rozroblennya proektiv zakoniv ta dotrimannya vimog normoproektnoyi tehniki, shvaleni postanovoyu kolegiyi Ministerstva yustitsiyi Ukrayini vid 21.11.2000 r. № 41*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00>.
3. *O normativnykh pravovykh aktah Respubliki Belarus: Zakon Respubiki Bilorus vid 10.01.2000 r. № 361-Z*. Retrieved from: www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN...
4. Pogrebnyak, S. P. (2008). *Osnovopolozhni printsipi prava (zmistovna harakteristika)*. H.: Pravo, 240 s.
5. *Problemy teorii gosudarstva i prava: uchebnik*. (2012). pod red. A. V. Malko. M.: Yurlitinform, 592 s.
6. Rabinovich, P. M. (2008). *Osnovi zagalnoyi teorii prava ta derzhavi: navch. posibnik*. Lviv: Kray, 224 s.

*Стаття: надійшла до редакції 25.08.2016
прийнята до друку 20.10.2016*

**PRINCIPLES OF LAW, PRINCIPLES OF LAW-MAKING
AND PRINCIPLES IN THE NORMATIVE-LEGAL ACTS**

V. Kosovych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universitetskaya Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: kosovych_v@ukr.net*

The article is devoted to identify the presence of the relationship between the three adjacent legal phenomena: principles of law, principles of law-making and principles that are fixed in normative legal acts. Comparison of definitions of the terms «principle of law», «principle of law-making» and «principle enshrined in normative legal acts» illustrates their distinction. Some differences can be traced and in the formal list of principles of law, law-making and normative legal acts. It was established that despite some formal differences between these principles, there is meaningful intimacy between them. The proximity of substantial «stuffing» of these principles manifests in three aspects: in the general ideological

orientation and the unity of the legal values, which are enshrined in the principles of law; in the unity of form and content of individual principles; in the specific identity of concepts, which outline the contents of the principles that are outlined by different terms (a kind of convergence of the substantive component of the formal differences). The unity of the lofty foundations of principles of law, law-making and normative legal acts became the basis for the sustainable of existence and logical relationship between them and the prerequisite for the formation of the legal principle structure in legal regulation of social relations. Attention is drawn that in the proposed conjunction of the law principles defining value belongs to the fundamental principles of law; at the same time their implementation in the right regulatory reality is carried out using the principles of law-making and principles that are fixed in normative legal acts. The fundamental principles of law (as define) are carried out in the legal norms then become the basis of law-making, law-operating, law enforcement and other activities. Between the principles of law-making and principles of normative legal acts there is a certain kind of parity, because they are inherent to several different aspects of the legal reality – an activity of the creation of normative legal acts and exactly normative legal acts. For legal legalization of the legal principles usage rules in the regulation sphere of social relations is proposed to include a number of novels to the projected legislation of Ukraine about the normative legal acts.

Keywords: principles of law, principles of law-making, principles in normative legal acts, legal regulation of public relations.